

ת"ח והנהגותיהם עם בני ביתם-מקורות

שי פינקלשטיין

רב קהילת ניצנים

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף סב עמוד ב

אמר רב אדא בר אהבה אמר רב: זו דברי ר' אליעזר, אבל חכמים אומרים: התלמידים יוצאין לת"ת ב' וג' שנים שלא ברשות. אמר רבא: סמכו רבנן אדרב אדא בר אהבה ועבדי עובדא בנפשייהו. כי הא דרב רחומי הוה שכיח קמיה דרבא במחוזא, הוה רגיל דהוה אתי לביתיה כל מעלי יומא דכיפורי. יומא חד משכתיא שמעתא, הוה מסכיא דביתהו השתא אתי השתא אתי, לא אתא, חלש דעתה אחית דמעתא מעינה, הוה יתיב באיגרא, אפחית איגרא מתותיה ונח נפשיה

רש"י מסכת כתובות דף סב עמוד ב

זו דברי ר"א - הנך עונות ויציאות שלא ברשות דמתני' דקתני התלמידים יוצאים לת"ת שלא ברשות שלשים יום

סמכו רבנן - תלמידים שבדורנו סומכים על דבריו ויוצאין שלא ברשות

ועבדי עובדא - כוותיה

בנפשייהו - והוא בא להם ליטול מהם נפשות שנענשים ומתים

מסכיא - תרגום של מצפה

בבא מציעא נט ע"מ א

אמר רב לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו שמתוך שדמעתה מצויה אונאתה קרובה הא"ר אלעזר מיום שנחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה שנאמר (איכה ג, ח) גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי ואע"פ ששערי תפלה ננעלו שערי דמעות לא ננעלו שנאמר (תהלים לט, יג) שמעה תפלתי ה' ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש

קהלת ד א

וְשִׁבְתִּי אֲנִי וְאָרְאָה אֶת כָּל־הָעֲשָׂקִים אֲשֶׁר נַעֲשִׂים תַּחַת הַשָּׁמַשׁ וְהִנֵּה אֲדַמְעַת הָעֲשָׂקִים וְאִין לָהֶם מִנְחָם:

איכה א ב

בָּכוּ תִבְכֶּה בְּלַיְלָה וְדַמְעָתָה עַל לַחֲיָה אִי־לָה מִכָּל־אֲהַבֶּיהָ כָּל־רַעִיהָ בְּגָדוּ בָּהּ
הָיוּ לָהּ לְאֵיבִים:

ישעיה כה ח

בָּלַע הַמָּוֶת לְנֶצַח וּמָחָה אֲדָנִי יְהוָה דַּמְעָה מֵעַל כָּל־פְּגָמִים וְחֹרֶפֶת עִמּוֹ יִסִּיר מֵעַל
כָּל־הָאָרֶץ כִּי יְהוָה דָּבָר

ירמיה לא טז

כֹּה אָמַר יְהוָה מִנְעֵי קוֹלְךָ מִבְּכִי וְעֵינַיִךְ מִדַּמְעָה כִּי יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתְךָ נְאֻם־יְהוָה וְשָׁבוּ
מֵאָרֶץ אוֹיֵב:

ילקוט שמעוני תתכח

ותשקמו בדמעוות שלישי. אמר רבי אלעזר שלש דמעות הוריד עשו מעיניו, אחד מעינו של ימין, ואחד מעינו של שמאל, והשלישית היתה קשורה בעינו שנאמר ותשקמו בדמעות שלישי, שלש (כ) אינו אומר אלא שלישי. רבי אמר ואית דאמרי משמיה דרבי שמלאי אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע בזכות שלש דמעות שהוריד עשו מעיניו השלטתו מסוף העולם ועד סופו ונתת לו שלום בעולם הזה, אנו שדמעתנו תדירה ביום ובלילה כלחם עאכ"ו שתמלא עלינו רחמים, לכך נאמר האכלתם לחם דמעה

בבלי, בבא מציעא נט ע"מ ב

אמר לו ר"א עקיבא מה יום מיומים אמר לו רבי כמדומה לי שחבירים בדילים ממך אף הוא קרע בגדיו וחלץ מנעליו ונשמט וישב על גבי קרקע חזלגו עיניו דמעות לקה העולם שלישי בזיתים ושליש בחטים ושליש בשעורים ויש אומרים אף בצק שבידי אשה טפח

אמי, זכרונה לברכה / חיים נחמן ביאליק

משיחות הצדיק ז"ל מוילדניק

אמי, זכרונה לברכה, היתה צדקת גמורה
ובאלמנותה עניה מרודה.
ויהי ערב שבת, החמה בראש האילנות –
ובביתה לא נר ולא סעדה.

בְּדָקָה וּמִצָּאָה עוֹד, מַעֲשֵׂה נִסִּים, שְׁתֵּי פְּרוֹטוֹת –
“הֲלָחֵם אִם נֵרוֹת?” – פְּסָקָה,
רָצָה וּתְשֹׁב, וּבִגְדָה הַצְּנוּמָה מִשָּׂאת הַקֶּדֶשׁ:
שְׁנֵי נֵרוֹת הַבְּרָכָה.

שְׁבַעַה כּוֹכְבִים בְּמָרוֹם, וְלִיל שַׁבַּת אֲמִי
שְׁבַעַה לוֹ נֵרוֹת – עֵינַיִם.
הֵי יִקְבַּע אֱלֹהִים שַׁבַּת קֶדְשׁוֹ? וְכִי יִקְבַּע, מֵה-תַּעֲשֶׂה אִשָּׁה?
יְהִי שְׁמוֹ מְבֹרָךְ עַל שְׁנַיִם!

וַיִּבְרַךְ עַל מִפָּה נִקְיָה לְלֹא פְּרוֹסַת חֲלָה –
וּתְחַבֵּשׁ שְׁבִי-שַׁבַּת לְרֵאשָׁה,
וּתְחַלֵּף שְׁמֶלְתָהּ, וּתְכוּן לִקְרֹאת אֱלֹהִים
וְהַשַּׁבַּת הַקְּדוֹשָׁה.

וַיְהִי בְּהַעֲלוֹתָהּ הַנֵּרוֹת וְלֹא יִכְלָה הַתְּאֵפֶק,
כִּי מֵרָחֵק, כִּי רָתַח לְבָבָהּ,
וּתְבַךְ הַצְּדִיקָה, וְדַמְעָה מִקְמָטִי לְחַיִּיהָ נִפְלָה –
וְנָר אֶחָד תִּסַּס וְכָבָהּ.

עֲמֵדָה הַשַּׁבַּת נִכְלָמָה, עֲנִית עֵינָה הָאֶחָת –
הַתְּפִלָּה הָאִשָּׁה:
"הַתְּבִזָּה, אֵל, מִתַּת אֲלֶמְנָה? אִם חֲטָאָה אֲמַתְךָ –
שַׁבַּתְךָ מֵה-פְּשָׁעָה?"

מִדּוּעַ נִקְרָתְ אֶת-עֵינָהּ?" וּבְעֲמֵדָה עֲצוּמַת עֵינַיִם
וּשְׁכוּכַת כַּפִּים, סוֹלְדַת בְּחִילָה,
רָקְדוּ כְּתִפְיָהּ וּשְׁבִיסָהּ בְּמַחְנֶק הַבְּכִי
וּבִלְהֵט הַתְּפִלָּה.

תְּהוֹמוֹת מַלְכָּה שׁוֹעוֹ, אֲמָהוֹת וְכִרּוּבִים
הַתִּיפְחוּ מִגְּרוּנָהּ.
לֹא שְׁמַעָה עוֹד אֶזְוֹן שֶׁל מַעֲלָה, לֹא רָאָה עוֹד כֶּסֶף הַכְּבוֹד
בְּהַתְּעַטֵּף כֹּה נֶפֶשׁ בִּיגוּנָהּ.

אֶז תִּשַׁל מִלְּחֵי הַצְּדִיקָנִית דְּמַעָה אַחַת בּוֹעֶרֶת,
רְסִיס אֵשׁ לְהִבָּה,
וּבְצִנְחָהּ, וַיִּפֹּל בְּבֵית אֹר מִשְׁנָה, כִּי נִצַּת
הַנֵּר אֲשֶׁר קָבָהּ.

כְּמַעַט פְּקָחָה אֲמִי עֵינֶיהָ הַעֲשִׂשׁוֹת וְאָרָא:
אֹר שְׁבַעַת הַיָּמִים שֵׁם יְהוָה,

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף סב עמוד ב

יהודה בריה דר' חייא חתניה דר' ינאי הוה, אזיל וייתיב בבי רב, וכל בי שמישי הוה אתי לביתיה, וכי הוה אתי הוה קא חזי קמיה עמודא דנורא. יומא חד משכתייה שמעתא, כיון דלא חזי ההוא סימנא, אמר להו רבי ינאי: כפו מטתו, שאילמלי יהודה קיים לא ביטל עונתו. הואי כשגגה שיוצא מלפני השליט ונח נפשיה

פרנקל בספרו עיונים בעולמו הרוחני של סיפור האגדה עמ-104-102

אך ההבדל הבולט לעומת סיפור רב רחומי הוא שהאשה אינה מופיעה בסיפור ושרגשותיה אינם קובעים את העלילה. דבר זה מוכיח את ייחודו של סיפור רב רחומי: המספר ככל המספרים באגדה, נמצא בכל מקום ויודע מה קורה גם בבית וגם בבית המדרש. אך בעוד שהוא מתאר את מה שקורה בבית המדרש במחוזא בלשון כמעט עניינית, הרי בבית הוא חודר ללב האשה, מבטא את רגשותיה בדיבור ישיר, וקרוב אליה מאד. בסיפור יהודה ב"ר חייא אין מתח בין בית המדרש לבין האשה המצפה בבית, אלא בין "הלך וישב בבית המדרש" לבין "בא לביתו בשביל עונתו", כלומר בשביל קיום מצוות חיי אישות כיאות לפי ההלכה. זהו מתח בין שתי מצוות, שתי חובות שאין אפשרות לקיימן אלא על ידי "הלך" ו"בא" בכל שבוע. אפשר היה לשער שיש כאן ניגוד בין קודש של לימוד תורה לבין חול של בית וחיי אישות, ואולי אף - של מאבק בין יצר טוב ליצר רע. אך הקהל יודע שבואו של יהודה לביתו הוא כולו קודש למצות "עונה" כי "עמוד האש" מוכיח להם זאת

. אין מספרנו מגלה לנו במפורש מה קורה בלבו של יהודה בשעה שהוא הולך לביתו. האם הולך הוא לביתו מתוך שמחה של מצוה כשנפשו מלאה מן התפקיד הקדוש שלפניו, או שמא הוא עוזב את בית המדרש אנוס על פי המצוה, מתוך התגברות עצמית על תאוותו להמשיך ללמוד תורה גם בשבת? במלים אחרות: האם עמוד האש הוא "סימן" לשמחה קדושה או למאבק פנימי שבו ניצחה החובה החשובה יותר, גם אם היא פחות חביבה על בעליה? יש כמה רמזים המכוונים אותנו לתשובה השניה. בתחילה אומר המספר שיהודה "יושב" בבית המדרש והוא בא לביתו ברגע האחרון לפני כניסת השבת. לפי זה בית המדרש הוא מקומו הרצוי לו, הוא הנראה לו כעיקר וממנו הוא נפרד בקושי. אך בעיקר רומז לכך האירוע המרכזי של העלילה - "משכו הלימוד ולא בא" - יש כאן בכל ערב שבת מאבק, והפעם ניצח "הלימוד". אך רמזים אלה משקפים את מה שידוע רק ליהודה. אנשי ביתו, כולל חותנו, אינם יודעים שהליכתו היא לצורך "ישיבה" ואין הם יודעים על מאבק בבואו. ה"עמוד" מתפרש על

ידם שאיש קדוש בא לקיים מצוה. זוהי המשמעות המדויקת של "לא ראו אותו סימן", כלומר אותה תופעה שאפשר היה לפרשה לכיוונים שונים. ר' ינאי, חותנו, אינו מעלה על דעתו שחתנו, בעל בתו, התחבט בין לימוד תורה, לבין בואו לביתו. הוא משוכנע שאין מכשול אנושי שיעמוד בפני יהודה לקיים את מצוות ביתו. קשר הכרחי זה בין קיום המצוה לבוא יהודה, ומאידך - בין אי בואו ואי קיומו, מעובה בביטוי "כפו מטתו". "המיטה - מקום קיום ה"עונה" - נעשית דו משמעית בבטאה גם את האבל על מות בעליה. יהודה מת - בהכרח, אלא שבבית לא פירשו נכונה את ה"סימן". "היודע מה שקרה בבית המדרש, יודע שיהודה מת כי הלימוד משכו. הוא חטא בבטלו את עונתו, בהעדיפו תלמוד תורה ושיבה בבית המדרש על מצות העונה בבית, ולכן מת. כאמור לעיל, אין ספק שזה הפירוש הנכון של הסיפור כי הלשון המשותפת לסיפור רב רחומי מוכיחה זאת. בבית אין מבינים זאת ולכן הם בטוחים שהמוות הוא הגורם - ולא התוצאה - של ביטול העונה. יש כאן ניגוד, שהוא כמעט טרגי, בין פירוש המציאות על ידי יושבי הבית לבין פירושה האמיתי על פי החטא שבבית המדרש. המספר שלנו אינו מסתפק בתיאור המוות, שהוא תוצאה של החטא, אלא אומר לנו שלעתים נוצר מרחק רוחני גדול כל כך בין בני בית המדרש לבין ביתם, עד שיושבי הבית אינם מסוגלים כלל להבין מה קורה בלבם של יושבי בית המדרש. המשותף לסיפור רב רחומי וסיפור יהודה ב"ר חייא הוא לא רק המבנה הכללי ואוצר המלים אלא גם נקודת התצפית של המספר: בשני הסיפורים התיאור המפורט מוקדש לבית הנטוש של תלמיד החכם. יתר על כן, הבית הוא העיקר והוא הציר שעליו סובבת העלילה. מפיון שבן בית המדרש אינו מבין זאת, אין לו "רשות" לשבת בבית המדרש, והוא חייב למות.